

5. Teremetskyi, V.I. (2014). Environmental protection in Ukraine: problems of legislative support [Environmental protection in Ukraine: problems of legislative support]. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs – Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 3, 210–218 [in Ukrainian].
6. Dovkillia. *Yurydychna entsyklopediia [Environment. Legal encyclopedia]* (1999): v 6 t. / redkol: Yu.S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. K.: Ukr. entsykl., T. 2: D–Y [in Ukrainian].
7. *Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]* vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
8. *Tsili staloho rozvytku: Ukraina. Natsionalna dopovid [Sustainable Development Goals: Ukraine. National report]*. Retrieved from https://mepr.gov.ua/files/docs/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%20%D0%A6%D0%A1%D0%A0%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%8C%202017%20ukr.pdf [in Ukrainian].
9. *Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku [On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the period up to 2030] [On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the period up to 2030]: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019 № 2697-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-VIII#Text> [in Ukrainian].
10. *Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku [On approval of the Concept of reforming the system of state supervision (control) in the field of environmental protection]: ukaz Prezidenta Ukrainy vid 30.09.2019 № 722/2019*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> [in Ukrainian].
11. Kurylo, V., Duliba, Y., Kurylo, I., & Mushenok, V. (2020). Fiscal Policy Measures of Air Protection: Ukrainian Realities and the EU Experience. *European Journal of Sustainable Development*, 9(2), 315. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n2p315> [in English].
12. *Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia systemy derzhavnoho nahliadu (kontroliu) u sferi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha [On approval of the Concept of reforming the system of state supervision (control) in the field of environmental protection]: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31.05.2017 № 616-r*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
13. *Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020» [On the Strategy of Sustainable Development «Ukraine – 2020»]: ukaz Prezidenta Ukrainy vid 12.01.2015 № 5/2015*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> [in Ukrainian].
14. *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 «On the National Security Strategy of Ukraine»]: ukaz Prezidenta Ukrainy vid 14.09.2020 № 392/2020*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> [in Ukrainian].
15. On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the period up to 2020].

Стаття надійшла до редакції 10.02.2021.

DOI: 10.35774/app2021.01.047
УДК 347.759

Світлак Ірина,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правознавства
і гуманітарних дисциплін Вінницького
навчально-наукового інституту економіки
Західноукраїнського національного
університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4408-6868>

МІСЦЕ НБУ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ВКЛАДНИКІВ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Висвітлені проблемні питання реалізації права на захист вкладників ліквідованих комерційних банків. Виконання банками зобов'язань щодо повернення внесків фізичних осіб досліджується комплексно, з урахуванням доктринальних положень цивільного, адміністративного, господарського та банківського права. Окремі положення цивільного законодавства аналізуються при тлумаченні змісту обов'язків комерційного банку за договором банківського вкладу та відповідальності банку за невиконання взятих за депозитним договором зобов'язань. Публічно-правовий статус НБУ, та можливості притягнення його до відповідальності досліджуються в світлі останніх досягнень адміністративно-правової науки. Аналізуються різні науково-теоретичні правові позиції щодо кваліфікації дій чи бездіяльності НБУ. Сформульована пропозиція щодо притягнення центрального банку до відповідальності за бездіяльність та невжиття своєчасних превентивних заходів до комерційних банків, що згодом були ліквідовані як неплатоспроможні.

Ключові слова: комерційний банк, депозитний договір, споживач банківської послуги, вкладник, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Светлак И.

Место НБУ в механизме защиты прав вкладчиков коммерческих банков

Освещены проблемные вопросы реализации права на защиту вкладчиков ликвидированных коммерческих банков. Выполнение банками обязательств по возврату вкладов физических лиц исследуется комплексно, с учетом доктринальных положений гражданского, административного, хозяйственного и банковского права. Отдельные положения гражданского законодательства анализируются при характеристике обязанностей коммерческого банка по договору банковского вклада и ответственности банка за невыполнение взятых по депозитному договору обязательств. Публично-правовой статус НБУ, и возможности привлечения его к ответственности исследуются на основании достижений административно-правовой науки. Анализируются различные научно-теоретические правовые позиции относительно квалификации действий или бездействий НБУ.

Ключевые слова: коммерческий банк, депозитный договор, потребитель банковской услуги, вкладчик, Фонд гарантирования вкладов физических лиц.

Svitlak I.

The place of the NBU in the mechanism of protection of the rights of depositors of commercial banks

The article highlights the problematic issues of implementing the right to protection of depositors of commercial banks, which have been liquidated recently.

Fulfillment by banks of obligations to return deposits of individuals is studied comprehensively, taking into account the doctrinal provisions of civil, administrative, economic and banking law.

Certain provisions of civil legislation are analyzed when interpreting the content of duties of a commercial bank, under the contract of bank deposit and responsibility of a bank for non-fulfillment of obligations assumed under the deposit contract. The public-legal status of the Central Bank of Ukraine and possibilities of bringing it to responsibility are studied in the light of the latest achievements of administrative and legal science.

The article examines different scientific and theoretical legal positions concerning the qualification of actions or negligence of the National Bank of Ukraine. The proposal to hold the central bank liable for inaction and failure to take timely preventive measures to commercial banks, which were subsequently liquidated as insolvent, is formulated.

The article provides an overview of the materials of judicial practice and legal position of the Supreme Court of Ukraine, which allowed to state the ambiguity and inconsistency of judicial decisions.

© Ірина Світлак, 2021

As a result of the study the main causes of massive violations of the rights of depositors of liquidated commercial banks, to which the author attributes: the improper implementation of preventive, control and supervision functions of the National Bank of Ukraine; lack of financial resources in the Deposit Guarantee Fund of individuals.

Improvement of national legislation, harmonizing it with European standards of banking services will contribute to the protection of the rights and legitimate interests of depositors of commercial banks.

Keywords: commercial bank, deposit agreement, consumer of banking service, depositor, Deposit Guarantee Fund.

Постановка проблеми. Відповідність послуг вітчизняних комерційних банків світовим стандартам функціонування банківського сектора економіки, їх ефективна адаптація до сучасних вимог в умовах глобалізаційних викликів, є невід’ємною детермінантною механізми ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Поточна світова економічна криза, викликана пандемією коронавірусної хвороби, а також криза банківської системи в період так званого «очищення банківського сектора» не оминула і сферу правовідносин, що виникають на підставі депозитного договору.

Так, за офіційними даними центрального банку країни, що представлені у реєстрі НБУ, кількість банків за останні роки динамічно зменшується, про що свідчить наступна статистична інформація: у 2008 році – 181 банк; у 2009 році – 180 банків; у 2010 році – 175 банків; у 2011 році – 175 банків; у 2012 році – 174 банків; у 2013 році – 180 банків, у 2014 році – 145 банків, у 2015 році – 117 банків, у 2016 році – 96 банків, у 2017 році – 82 банки, у 2018 році – 77 банків, у 2019 році – 75 банків; станом на вересень 2020 року – 74 комерційні банки [1].

Одним з основних наслідків описаної вище тотальної ліквідації комерційних банків стало масове невиконання банківськими установами умов депозитного договору та переукладання зобов’язань щодо повернення вкладів на державу – в особі ФГВФО. В зв’язку із цим, сьогодні в країні маємо ситуацію не тільки із масовим порушенням прав вкладників комерційних банків, але збільшенням кількості звернень клієнтів банків до суду з вимогами про захист порушених прав та законних інтересів, адже потенційні загальні втрати ліквідованих банків не можуть бути фактично гарантовані ФГВФО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню правової та економічної природи відносин, що виникають на підставі договору банківського вкладу присвячені роботи вчених-юристів, представників різних наукових шкіл, серед яких: М.М. Агарков, І.А. Безклубий, І.О. Дзера, О.В. Дзера, Ю.О. Заїка, Л.Г. Ефімова, Є.В. Карманов, А.В. Коструба, О.А. Костюченко, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, Ю.М. Моїсеєнко, В.В. Харитонов, Я.М. Шевченко та інші. Заслугує на увагу аналітична записка Н.Я. Юрківа щодо аналізу проблем функціонування діючої в Україні системи гарантування вкладів і відмінностей українського та європейського законодавства. Проте питання притягнення до юридичної відповідальності НБУ за неналежне виконання своїх конституційних повноважень, що призвело до масового порушення прав споживачів депозитних послуг ліквідованих комерційних банків потребує комплексного дослідження.

Мета дослідження. На підставі комплексного аналізу чинного законодавства, матеріалів судової практики та правової позиції ВСУ дослідити питання визначення відповідальності НБУ в сфері порушення прав споживачів депозитних послуг ліквідованих комерційних банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на сучасні виклики банківського сектора та постійний попит на модерні банківські продукти, пошук нових джерел залучення ресурсів та сфер інвестування визначає об’єктивну необхідність активного становлення й розвитку такої важливої складової фінансового ринку, як ринок депозитних банківських послуг. Отож, дослідження депозитного договору обумовлено не тільки поширеністю даної банківської послуги, але, як свідчать матеріали судової практики, значною кількістю спорів щодо неналежного виконання або невиконання цих зобов’язань.

В Україні сьогодні ніхто не афішує фактичну кількість споживачів банківських послуг, які реально постраждали від стрімкої девальвації національної одиниці та ліквідації протягом останніх років понад ста комерційних банків. Першочергово, для визначення проблем існуючого механізму захисту прав вкладників, доцільно зупинитись на аналізі чинного законодавства, що визначає статус споживача депозитної послуги. В зв’язку з цим, заслуговує на увагу правова позиція ВСУ, сформульована у Постанові «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» – до відносин, що виникають з договорів про надання фінансово-кредитних послуг для задоволення власних побутових потреб громадян, поширюється дія Закону України «Про захист прав споживачів» [2].

Договір банківського вкладу, відповідно до ст. ст. 1058, 633 ЦК України, в якому вкладником є фізична особа є публічним договором, стороною якого є споживач. Таким чином, невиконання умов договору банківського вкладу є порушенням прав споживача банківської послуги, наданої комерційним банком.

Найбільш поширеним випадком порушення прав споживачів за депозитним договором була ситуація, коли вкладники постраждали внаслідок стрімкої девальвації гривні, наприклад: «... на дату укладення депозитного договору на суму 20 000 дол. США офіційний курсу НБУ становив 8 грн. за 1 дол. США, а на дату закінчення строку дії депозитного договору офіційний курс НБУ становив 25 грн. за 1 дол. США. На момент закінчення строку дії депозитного договору банк визнаний НБУ як санаційний, а пізніше був ліквідований. Отже, споживач депозитної послуги може отримати лише гарантовані Фондом гарантування 200 000 грн. Розрахунок простий – при офіційному курсі НБУ на день закінчення депозитного договору, споживач фактично втрачає власних 12 000 тис. дол. США. Ми вже не зважасмо на відсотки, які він би мав отримати за даним договором...».

Сьогодні зневірені пересічні споживачі депозитних послуг таких комерційних банків говорять лише про повернення фактично вкладених власних коштів. В подібних ситуаціях мова може йти не лише про невиконання договірних зобов’язань, що виникли на підставі договору банківського вкладу, а про порушення права власності, зокрема позбавлення вкладників їх майна – грошових коштів, що були внесені до банківської установи. З юридичної точки зору такі дії, безпосередньо, комерційних банків та, опосередковано – НБУ – порушують умови не тільки укладених депозитних договорів, але і чинного законодавства, з наступних підстав:

1. По-перше, відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю [3]. Право власності за ст. 41 Конституції України та ст. 321 ЦК України є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Ухилення комерційних банків від повернення грошових коштів вкладника, які є його приватною власністю є незаконним та безпідставним, оскільки відповідно до ст. 1066 ЦК України, банк має право використовувати грошові кошти на рахунку клієнта [4], гарантуючи його право безперешкодно розпоряджатися цими коштами. Отже, дане конституційне право було порушено.

2. По-друге, за спеціальним банківським законодавством, зокрема, за п. 3.3. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, банки зобов’язані повертати вклади (депозити) та сплачувати нараховані проценти у строки, що визначені умовами договору банківського вкладу (депозиту) між вкладником і банком [5].

3. По-третє, ст. 526 ЦК України закріплює принцип належного виконання зобов’язання. Так, за ст. 1058 ЦК України за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов’язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором [4].

Хоча в законодавстві є чітко встановлені стандарти надання такої банківської послуги, з прикрістю констатуємо, що фактично повернути кошти, які перебували на рахунках юридичних осіб та фізичних осіб (на суму понад 200 тис. грн) у банках, щодо яких прийнято рішення про введення тимчасової адміністрації або ліквідацію, сьогодні майже неможливо, оскільки оціночна вартість активів таких банківських установ значно менша за їхню балансову вартість. Окрім того, критичний аналіз тенденцій розвитку національної банківської системи у період «очищення» дозволяє констатувати той факт, що з метою зміцнення банківської системи НБУ виводив з ринку ті проблемні та неплатоспроможні банки, які за умов різкої девальвації гривні, в зв’язку із значним підвищення курсу долара та за відсутності власних фінансових ресурсів не змогли виконувати свої зобов’язаннями.

Сьогодні правові, фінансові та організаційні засади функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, повноваження ФГВФО щодо відшкодування за депозитами регламентовані спеціальним Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [6]. Заслужують на увагу запроваджені в законі положення про посилення повноважень ФГВФО як тимчасового адміністратора та ліквідатора, і підвищення його ролі у підготовці до виведення неплатоспроможного банку з ринку, а також норми, спрямовані на посилення відповідальності власників та інших керівників комерційного банку, які є винними у доведенні банку до банкрутства. Подібне розширення повноважень ФГВФО має також паралельно передбачати і посилення його відповідальності за непрозорий продаж активів банку, який ліквідується, що, в свою чергу, може перешкоджати забезпеченню відшкодування депозитів вкладників понад гарантовані 200 тис. грн.

Слід зазначити, що посилюючи відповідальність службових осіб комерційних банків, визнаних неплатоспроможними, жоден законопроект не містить норм, які б передбачили відповідальність НБУ. Хоча, фактично НБУ не забезпечив належний банківський нагляд, своєчасно не реагував на проблемні та ри-

зикові банки. Відповідно до Конституції України основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України, при виконанні цієї функції НБУ має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі та у межах своїх повноважень сприяє фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи [7, с. 110].

Відповідно до ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність» метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках. Наглядова функція НБУ охоплює всі банки, їх відокремлені підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків, банківські групи, учасників банківських груп на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб щодо здійснення банківської діяльності [8].

З огляду на це, своєчасне запровадження центральним банком мораторію на дострокове розірвання депозитних договорів у поєднанні з іншими економічними інструментами, на нашу думку, могли б запобігти банкрутству багатьох банків. Незважаючи на вищевикладене, багато років поспіль регулятор не виконував належним чином ці функції. Банки могли порушувати законодавство та інтереси вкладників, за що до них не застосовувалось жодних санкцій. (З матеріалів судової справи. Відповідь НБУ від 11.09.2014 року на скаргу вкладника ПАТ «Всеукраїнський акціонерний банк» щодо неповернення депозитних коштів в іноземній валюті: «...НБУ негативно оцінює дії Банку, проте змушене зазначити, що НБУ, відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національний банк України» є особливим органом державного управління, який згідно з ч. 2 ст. 19 Конституції України зобов'язаний діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені конституцією та законами України. Ст. 55 Закону України «Про Національний банк України» встановлено, що НБУ здійснює функції банківського нагляду за діяльністю банків в межах та порядку, передбачених законодавством України. Вирішення спорів, які виникають між банками та клієнтами, не входить до повноважень НБУ...»). Вкладник звернувся за захистом до НБУ після закінчення строку депозиту (21.08.2014 року; курс долара становив 12,96 грн.), отримавши відмову у видачі вкладу від ПАТ «Всеукраїнський акціонерний банк» 22.08.2014 року. Слід зауважити, що на момент звернення даний комерційний банк не належав до неплатоспроможних банків. Отримуючи виплати у розмірі гарантованих 200 тис. грн., вкладник фактично втратив половину своїх заощаджень в іноземній валюті (курс на початок виплат дорівнював 25,17 грн.) [7, с. 111].

Отож, подібні ситуації дають підстави для висновку, що відшкодування по депозитам має відбуватися саме у тій валюті, в якій було розміщено вклад, адже по іншому інтереси таких вкладників нереально захистити. Розв'язання таких спорів знайшло своє вирішення в судовій практиці. Все частіше ухвалюються судові рішення про визнання протиправною бездіяльність НБУ відносно захисту прав вкладників, який міг запобігти банкрутству банку. Фактично, в такому випадку відповідальність за неплатоспроможність банку лежить на державі в особі НБУ.

Заслугує також на увагу правова позиція ВСУ з цього питання. З уведенням у дію Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Попри встановлену цим законом мету – захист прав і законних інтересів вкладників банків, зміцнення довіри до банківської системи України, стимулювання залучення коштів у банківську систему України – його практичне застосування до неплатоспроможних банків ставить вкладників банку у нерівні умови при відшкодуванні депозитних коштів і призводить до протиправного позбавлення права власності, що суперечить статті 41 Конституції України. А тому з метою забезпечення конституційного порядку у сфері функціонування судової влади в Україні, необхідності дотримання принципів верховенства права, поваги до прав й основних свобод людини, враховуючи ухвалу ВАСУ, а також обговоривши положення Закону, Пленум ВСУ постановив звернутися до КСУ з конституційним поданням щодо невідповідності Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» нормам Конституції України [9], але КСУ відмовив у відкритті конституційного провадження у справі.

Слід зазначити, що якщо питання відповідальності діючих комерційних банків за неналежне виконання або невиконання депозитного договору практично врегульовані та сформована відповідна судова практика вирішення такої категорії справ, то питання відповідальності за неповернення вкладів комерційними банками, що віднесені до категорії неплатоспроможних при відсутності в нього коштів для повернення вкладу, є суперечливими та невирішеними.

Сучасна судова практика розгляду справ про стягнення грошових коштів у розмірі неповернутого банківського вкладу (а також неустойки за невиконання зобов'язань за договором та моральної шкоди) з неплатоспроможних банків неоднозначна. Відповідно до ст. 58 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банк відповідає за своїми зобов'язаннями всім своїм майном, а власники істотної участі

зобов'язані вживати своєчасних заходів щодо запобігання настанню неплатоспроможності банку. В свою чергу, виконання умов депозитного договору з боку неплатоспроможних банків гарантується фізичним особам державою через ФГВФО. На жаль, у черзі кредиторів, чії вимоги повинні погашатися під час банкрутства банку, зазвичай не вистачає грошей для покриття вимог юридичних осіб вкладників, а для фізичних осіб у межах зазначеної законодавством грошової суми (200 тис. грн). За таких обставин, коли саме з вини власників істотної участі банк віднесено до категорії неплатоспроможних, на наш погляд, доцільно ставити питання про притягнення до відповідальності за зобов'язаннями банку саме власників істотної участі банку. З огляду на можливість притягнення до відповідальності інших осіб позитивним у врегулюванні даних відносин вбачається прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відшкодування фізичним особам шкоди, завданої зловживанням у сфері банківських та інших фінансових послуг», нормами якого передбачена можливість звернення з вимогами до пов'язаної з банком особи, дії або бездіяльність якої призвели до заподіяння кредиторам та/або банку шкоди, та/або пов'язаної з банком особи, яка внаслідок таких дій або бездіяльності прямо чи опосередковано отримала майнову вигоду [10, с. 101].

Аналіз останніх змін в законодавстві щодо удосконалення захисту прав споживачів депозитних послуг дає підстави констатувати, що в жодному із законопроектів наразі не порушується питання про визначення відповідальності НБУ за порушення прав споживачів депозитних послуг ліквідованих комерційних банків. На нашу думку, з метою забезпечення дієвого механізму захисту прав споживачів саме депозитних послуг, доцільно ставити питання про притягнення до відповідальності НБУ і, відповідно, вносити саме такі законопроекти на розгляд до ВРУ.

На особливий правовий статус НБУ, його складну комплексну правову природу вказують ряд вчених. Щодо нормативної позиції з цього питання, то доцільно, на наш погляд, звернутись до положень Конституції України, Закону України «Про Національний банк України» та Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення пункту 18 частини першої статті 85 Конституції України від 26.02.2009 р. № 6-рп/2009 (далі – Рішення КСУ) [3; 11; 12].

Відповідно до п. 3.1. Рішення КСУ, Конституція України у ст. 99 визначила правовий статус НБУ як центрального банку держави, основною функцією якого є забезпечення стабільності грошової одиниці України. Особливість юридичного статусу НБУ полягає в тому, що, з одного боку, він має публічно-правовий статус особливого центрального органу державного управління, самостійного у своїй діяльності від органів державної влади (ст. ст. 6, 7, 24, 25, 53 Закону України «Про Національний банк України»), а з іншого – цивільно-правовий статус як юридичної особи, яка має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і перебуває в його повному господарському віданні, та може вчиняти певні цивільно-правові правочини з комерційними банками, державою (ст. ст. 4, 29, 31, 42 Закону України «Про Національний банк України»). З метою забезпечення самостійності у проведенні єдиної грошово-кредитної політики Закон України «Про Національний банк України» не допускає втручання органів законодавчої та виконавчої влади або їх посадових осіб у виконання функцій і повноважень НБУ інакше, як в межах, визначених у ст. 53 Закону України «Про Національний банк України» [12].

Представлені в законодавстві норми не містять правової позиції щодо кваліфікації дій чи бездіяльності НБУ в разі притягнення центрального банку до юридичної відповідальності. Наразі складається така ситуація, що в разі ліквідації комерційних банків з ініціативи НБУ, центральний банк застосовує шаблоне заперечення – «Вирішення спорів, які виникають між банками та клієнтами, не входить до повноважень НБУ».

З огляду на вищевикладене доволі прогресивною є норма ч. 3 ст. 64-1 Закону України «Про Національний банк України»: «... шкода, заподіяна внаслідок рішень, дій та/або бездіяльності Національного банку (його працівників та/або залучених експертів), у тому числі шкода, заподіяна внаслідок професійної помилки працівників Національного банку та/або залучених експертів, відшкодовується Національним банком згідно із законодавством та страховими компаніями відповідно до умов договорів страхування (у разі їх укладення)...» [17].

Аналізуючи діяльність НБУ впродовж останніх років у сфері банківського регулювання і нагляду, що пов'язана із масовою ліквідацією збанкрутих комерційних банків, ми прийшли до висновку, що такі дії та іноді бездіяльність центрального банку призвели не тільки до втрати довіри до банківського сектора, але і значного порушення прав вкладників банківських установ. Невипадково така ситуація, спричинена діями НБУ викликала низку дискусій серед юристів та економістів в питаннях притягнення НБУ до відповідальності за бездіяльність та нежиття своєчасних превентивних заходів. Адже, нормативно визначена

головна мета банківського регулювання – безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів.

У сучасній адміністративно-правовій доктрині відсутні сформульовані нормативні та процесуальні підстави для притягнення до адміністративної відповідальності НБУ за бездіяльність у банківській сфері як юридичної особи. Щодо європейських стандартів провадження банківської діяльності, надання банківських послуг та відповідальності у цій сфері, міжнародні принципи діяльності центрального банку, що задекларовані у Договорі про заснування Європейської Спільноти та Протоколі про Статут Європейської системи центральних банків і Європейського Центрального банку містять норми щодо незалежності національних центральних банків чи будь-яких членів їхніх органів, уповноважених приймати рішення, здійснюючи повноваження та виконуючи завдання й обов'язки, покладені на них.

Отже, маючи такий надзвичайно незалежний статус, на наш погляд, НБУ має нести юридичну відповідальність. Попередньо проаналізовані положення чинного законодавства, що регламентують банківську діяльність, визначають правовий статус НБУ, а також депозитні правовідносини, матеріали судової практики, надали можливість сформулювати певні пропозиції щодо подальшого вдосконалення вітчизняного законодавства, що сприятиме захисту прав та законних інтересів вкладників комерційних банків, і спрямовані на забезпечення належного виконання банками своїх зобов'язань за депозитними: посилити відповідальність банків за несвоєчасне повернення депозитів; передбачити захист прав вкладників не тільки фізичних, але і юридичних осіб; збільшити розмір відшкодування ФГВФО; запровадити ефективну систему страхування вкладів; передбачити покладення відповідальності на НБУ за неефективний банківський нагляд [10, с. 101].

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, слід констатувати, що багаточисельні порушення прав вкладників, масове ігнорування умов депозитного договору є наслідком впливу низки чинників: ліквідація значної кількості комерційних банків протягом останніх років; неналежне здійснення, а іноді бездіяльність НБУ у реалізації превентивних та контрольних-наглядових функцій; недостатність ресурсів у ФГВФО для фактичного гарантування внесків тощо.

Характеристика сучасного стану законодавства України у частині притягнення до відповідальності НБУ дає підстави констатувати, по-перше, посилення відповідальності засновників та адміністрації санацийних комерційних банків є сучасною світовою нормативною тенденцією; по-друге, законодавча невизначеність та відсутність дієвого механізму притягнення до юридичної відповідальності НБУ як центрального банку, що наділений особливим правовим статусом та владними повноваженнями за неналежне забезпечення фінансової стабільності банківської системи та захист прав та законних інтересів вкладників підтримує довіру до національної банківської системи.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 26.11.2020).
2. Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.04.1996 року № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-96#Text> (дата звернення: 27.11.2020).
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254 к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#> (дата звернення 05.11.2020).
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 29.11.2020).
5. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій: Постанова Правління НБУ від 03.12.2003 № 516. Дата оновлення: 04.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03#Text> (дата звернення: 02.11.2020).
6. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI. Дата оновлення: 16.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text> (дата звернення: 06.11.2020).
7. Світлак І. І. Нормативно-правова регламентація та сучасна практика повернення депозитів вкладникам комерційних банків. Правничий вісник Університету «КРОК». 2016. Вип. 22. С. 108-112.
8. Про банки і банківську діяльність: Закон України 07.12.2000 р. № 2121-III. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/paran1114#n1114> (дата звернення: 06.11.2020).
9. Про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про систему га-

рантування вкладів фізичних осіб»: Ухвала КСУ від 10.02.2016 р. № 9-у/2016 (справа № 1-26/2016(№ 2-4/2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009u710-16#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

10. Світлак І. І. Відповідальність за невиконання договору банківського вкладу (депозиту): колізії теорії та практики. Правничий вісник Університету «КРОК». 2017. Вип. 28. С. 97-102.
11. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14/paran101#n101> (дата звернення: 26.11.2020).
12. Рішення Конституційного суду України у справі № 1-15/2009 від 26 лютого 2009 р. (№ 6-рп/2009) за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення пункту 18 частини першої статті 85 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov> (дата звернення: 22.11.2020).

References

1. *Ofitsiynyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official site of the National bank of Ukraine]*. Retrieved from <https://bank.gov.ua> [in Ukrainian].
2. *Pro praktyku rozhyadu tsyvil'nykh sprav za pozovamy pro zakhyst prav spozhyvachiv: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy [On the practice of considering civil cases on claims for consumer protection: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine]*. (1996, April 12). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-96#Text> [in Ukrainian].
3. *Konstytutsiya Ukrainy: Zakon Ukrainy [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine]*. (1996, June 28). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#> [in Ukrainian].
4. *Tsyvilnyy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine]*. (2003, January 16). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
5. *Polozhennya pro porядok zdiysnennya bankamy Ukrainy vkladnykh (depozytnykh) operatsiy: Postanova Pravlinnya NBU [Regulations on the procedure for carrying out deposit operations by Ukrainian banks: Resolution of the NBU Board]*. (2003, December 03). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03#Text> [in Ukrainian].
6. *Pro systemu harantuvannya vkladiv fizychnykh osib: Zakon Ukrainy [On the system of guaranteeing deposits of individuals: Law of Ukraine]*. (2012, February 23). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text> [in Ukrainian].
7. Svitlak, I.I. (2016). Normatyvno-pravova rehlementatsiya ta suchasna praktyka povernennya depozytiv vkladnykam komertsyinykh bankiv [Normative-legal regulation and modern practice of return of deposits to depositors of commercial banks]. *Pravnychy visnyk Universytetu «KROK» – Legal Bulletin of «KROK» University*, 22, 108-112 [in Ukrainian].
8. *Pro banky i bankivsku diyalnist: Zakon Ukrainy [On banks and banking activity: Law of Ukraine]*. (2000, December 07). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/paran1114#n1114> [in Ukrainian].
9. *Pro vidkryttya konstytutsiynoho provadzhennya u spravi za konstytutsiynym podannym Verkhovnoho Sudu Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsiyi Ukrainy (konstytutsiynosti) Zakonu Ukrainy «Pro systemu harantuvannya vkladiv fizychnykh osib»: Ukhvala KSU [On opening constitutional proceedings in the case on the constitutional petition of the Supreme Court of Ukraine on compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine “On the Deposit Guarantee System of Individuals”]: CCU Resolution]*. (2016, February 10). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009u710-16#Text> [in Ukrainian].
10. Svitlak, I.I. (2017). Vidpovidalnist za nevykonannya dohovoru bankivskoho vkladu (depozytu): koliziyi teorii ta praktyky [Responsibility for non-performance of the bank deposit agreement: conflicts of theory and practice]. *Pravnychy visnyk Universytetu «KROK» – Legal Bulletin of «KROK» University*, 28, 97-102 [in Ukrainian].
11. *Pro Natsionalnyi bank Ukrainy: Zakon Ukrainy [On the National Bank of Ukraine: Law of Ukraine]*. (1999, May 20). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14/paran101#n101> [in Ukrainian].
12. *Rishennya Konstytutsiynoho sudu Ukrainy u spravi № 1-15/2009 vid 26 lyutoho 2009 r. (№ 6-rp/2009) za konstytutsiynym podannym Prezidenta Ukrainy shchodo ofitsiynoho tлумachennya polozhennya punktu 18 chastyny pershoi statti 85 Konstytutsiyi Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in case № 1-15 / 2009 of 26 February 2009 (№ 6-rp / 2009) on the constitutional petition of the President of Ukraine on the official interpretation of the provision of paragraph 18 of part one of Article 85 of the Constitution of Ukraine]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.02.2021.